

Η μετάβαση του ανθρώπου από την Παλαιολιθική εποχή της κυνηγετικής και τροφοσυλλεκτικής οικονομίας στη Νεολιθική, όταν ο άνθρωπος γίνεται **γεωργός και κτηνοτρόφος**, αποτελεί μία πραγματική επαναστατική αλλαγή.

Η Νεολιθική εποχή χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω στοιχεία, που το ένα αποτελεί συνέχεια του άλλου:

α) μόνιμη εγκατάσταση του ανθρώπου και δημιουργία οικισμών

β) απασχόληση με τη γεωργία και την κτηνοτροφία και

γ) χρήση της κεραμικής.

Περίπου το 6500 π.Χ. το κλίμα γίνεται θερμότερο και το κυνήγι σπανιότερο. Ο άνθρωπος, για την τροφή του, δεν μπορεί πια να στηρίζεται αποκλειστικά στο κυνήγι και την καρποσυλλογή. Θα έπρεπε ο ίδιος να προχωρήσει στην παραγωγή της τροφής του. Είναι η αρχή για τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Η γεωργία γεννιέται σε μία «**εύφορη ημισέληνο**» που περιλαμβάνει τη Μεσοποταμία, την Παλαιστίνη (Χαναάν, Φοινίκη) και την Αίγυπτο. Στη συνέχεια, γεωργία και κτηνοτροφία επεκτείνονται στη βόρεια Αφρική και την Ευρώπη, ενώ αργότερα νέες εστίες εμφανίζονται σε Αμερική και Ασία. Τα πρώτα φυτά που καλλιεργήθηκαν ήταν τα δημητριακά, τα οποία αποτελούν τη βάση της διατροφής του ανθρώπου.

Για να διευκολύνονται στην καλλιέργεια οι άνθρωποι, σιγά- σιγά εφευρίσκουν διάφορα εργαλεία, όπως το αλέτρι για να οργώνουν τη γη, το δρεπάνι για το θερισμό, τη μυλόπετρα για να αλέθουν τους σπόρους. Αυτά τα εργαλεία είναι συνήθως κατασκευασμένα από λειασμένο λίθο.

Νέες τεχνικές αναπτύσσονται. Οι άνθρωποι κατασκευάζουν **κεραμικά σκεύη** για να τοποθετούν τα περισσεύματα των δημητριακών και για να ψήνουν τις τροφές. Αρχίζουν να υφαίνουν τα ενδύματά τους, χρησιμοποιώντας το μαλλί των προβάτων ή φυτά όπως το λινάρι.

Συγχρόνως, με τη γεωργική ενασχόληση οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τη νομαδική ζωή. Επιλέγουν τη **μόνιμη εγκατάσταση** και χτίζουν σπίτια με ξύλα, πλίνθους ή πέτρες. Συγκεντρώνονται και δημιουργούν τα πρώτα χωριά. Οι κάτοικοί τους είναι γεωργοί που κατασκευάζουν μόνοι τους ό,τι χρειάζονται. Γρήγορα, όμως, οι άνθρωποι ειδικεύονται. Δίπλα στους γεωργούς παρουσιάζονται οι **τεχνίτες**. Ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους με τρόφιμα και έτσι αναπτύσσεται σταδιακά ένα είδος **οικιακής οικονομίας**.

Στον ελλαδικό χώρο οι μεταβολές της νεολιθικής περιόδου αρχίζουν να γίνονται ορατές γύρω στο 6500 π.Χ. Νεολιθικοί οικισμοί έχουν εντοπιστεί σε περιοχές της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, σε βραχώδεις τοποθεσίες των νησιών, σε παρυφές ορεινών όγκων, σε σπήλαια, σε παραλιακές και παραλίμνιες περιοχές. Ο πιο συνηθισμένος χώρος προϊστορικού οικισμού για τις περιοχές της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας είναι ο τεχνητός λοφίσκος που ονομάζεται **«τούμπα» και «μαγούλα»**. Παράλληλα αναπτύσσεται ο επίπεδος οικισμός ο οποίος στη νότια Ελλάδα καταλαμβάνει μεγάλη έκταση. Λιμναίος οικισμός έχει ανασκαφεί στη θέση **Δισπηλιό στην Καστοριά**. Ξύλινοι πάσσαλοι στήριζαν επίσης ξύλινες πλατφόρμες επάνω στις οποίες στηρίζονταν τα σπίτια.

Ο νεολιθικός λιμναίος οικισμός του Δισπηλιού στην Καστοριά όπως έχει αποκατασταθεί σήμερα από τους αρχαιολόγους

Αναπαράσταση της Ακρόπολης του Λιμηνίου στη Μαγνησία περί το 4500 π.Χ. Τις φάσεις οικιστικής ανάπτυξης υποδηλώνουν οι έξι καμπυλόγραμμοι περίβολοι, που όμως δε σώζονται σε όλο τους το μήκος. Διατάσσονται περικεντρικά και διακόπτονται σε τέσσερα σημεία από περάσματα που οδηγούν στο εσωτερικό του οικισμού. Με τον τρόπο αυτό η οικιστική δραστηριότητα αναπτύσσεται σε πέντε περιοχές,

Αναπαράσταση της Ακρόπολης του Σέσκλου στη Μαγνησία, μιας από τις πρώτες οργανωμένες κοινότητες στην Ευρώπη (περ.5500 π.Χ.)

Η ειδωλοπλαστική αποτελεί μια από τις σημαντικότερες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης του νεολιθικού ανθρώπου. Η απόδοση ανθρώπων, ζώων και αντικειμένων σε πηλό, λίθο, οστό, όστρεο, και σπανιότερα σε ασήμι και χρυσό, δεν αποσκοπούσε στην απλή απεικόνιση πρωταγωνιστικών στοιχείων της νεολιθικής καθημερινότητας.

Η ποικιλία των ειδωλίων, ο μεγάλος τους αριθμός, η διαφορετική ποιότητα κατασκευής (προσεκτική ή πρόχειρη) καθώς και η ανεύρεσή τους σε οικισμούς αλλά και σε τάφους υποδηλώνουν ότι πρόκειται για δημιουργήματα με ευρύ κοινωνικό-ιδεολογικό περιεχόμενο και με συμβολικές προεκτάσεις. Τούτο ισχύει για ολόκληρο το Νεολιθικό κόσμο από τη Δυτική Ευρώπη ως την Άπω Ανατολή.

Γύψινα αγάλματα-
προτομές από το Αιν
Γκαζάλ της νεολιθικής
Ιορδανίας (6000 π.Χ.).
Είναι αξιοσημείωτη η
απόδοση της έντασης του
βλέμματος χάρη στα
μαύρα περιγράμματα.
Είναι χαρακτηριστικό
πως τα περισσότερα από
τα αγλαματίδια τέτοιου
είδους βρέθηκαν με το
κεφάλι χωρισμένο από το
σώμα, (όπως συνέβαινε
και σε σκελετούς
θαμμένων ανθρώπων
στην περιοχή) κάτι που
ίσως να υποδηλώνει έναν
τελετουργικό
αποκεφαλισμό μετά
θάνατον

Τα ανθρωπόμορφα και τα ζωόμορφα ειδώλια συντροφεύουν τον άνθρωπο στη γέννηση, στην καθημερινότητα (πρακτικές μαγείας για ένα επιθυμητό αποτέλεσμα π.χ. στο κυνήγι, παιχνίδια κτλ.), ακόμη και στο θάνατο.

Αριστερά: Λίθινο ειδώλιο από το Λεπένσκι Βιρ της Σερβίας (6.000 π.Χ.)

Δεξιά: Πήλινο γυναικείο ειδώλιο Μέσης Νεολιθικής από τα Φάρσαλα. Οι αρχαιολόγοι θεωρούν πως η στάση του σώματος θα πρέπει να υποδηλώνει τη φυσιολογική στάση μιας καθήμενης γυναίκας. Πρόκειται επομένως για φυσιοκρατική απόδοση μιας ανθρώπινης μορφής. Πρόκειται για θαυμάσιο έργο μικροπλαστικής.

Ειδώλιο από τη Θεσσαλία.
Λείπει το κεφάλι. Η γυναίκα κάθεται σε σκαμνί και κρατάει στην αγκαλιά της βρέφος. Όλη η μορφή είναι διακοσμημένη με απλές γραμμές και σπείρες. (Μουσείο Βόλου)

Ειδώλιο γυναικείας μορφής από καστανό πηλό. Πρόκειται για το αρχαιότερο ειδώλιο της νεολιθικής Ελλάδας (Νέα Νικομήδεια Ημαθίας, Αρχαιότερη Νεολιθική 6500-6.000 π.Χ.)

ΣΤΑΥΡΟΣΧΗΜΟ ΕΙΔΩΛΙΟ ΠΑΦΟΣ ΚΥΠΡΟΣ 3000-2500 π.Χ

Ειδώλιο από στεατίτη.

Στα ειδώλια οπτικοποιείται η γονιμότητα (ειδώλια εγκύων γυναικών, φαλλοί), η ζωή (γυναίκες σε φάση τοκετού), η μητρότητα, τα ζώα που εκτρέφουν. Όπως είναι κοινή πρακτική ήδη από τα τέλη της Παλαιολιθικής Εποχής (βλ. ειδώλια-Αφροδίτες), η αναπαράσταση των γυναικείων χαρακτηριστικών πιθανότατα αποτελεί έκφραση ελπίδας για γονιμότητα και για την καλή υγεία μητέρας και παιδιού σε μια εποχή που η θνησιμότητα ήταν πολύ μεγαλύτερη από αυτή του σύγχρονου κόσμου.

Δριστερά: Πήλινο νεολιθικό ειδώλιο σε στάση οικλαδόν από την Ιεράπετρα (περ.4500 π.Χ.).

Δεξιά: Γυναικείο ειδώλιο που βρέθηκε στη Συρία και χρονολογείται περί το 5000 π.Χ. Η γυναίκα με τονισμένα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αναδεικνύεται σε σύμβολο γονιμότητας.

Τα ειδώλια αποτελούν έργα είτε έμπειρων και «επώνυμων» στους νεολιθικούς οικισμούς τεχνιτών (π.χ. αγγειοπλαστών), όπως διαπιστώνεται από τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά είτε είναι προϊόντα αυθόρμητης έκφρασης, πίστης ή αγωνίας του ανώνυμου νεολιθικού ανθρώπου.

Αριστερά: Πήλινο νεολιθικό ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής. Προέρχεται από την ακρόπολη του Τσατάλ Χουγιούκ στη Μικρά Ασία (περ.6.000 π.Χ.)

Δεξιά: Πήλινο νεολιθικό ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, πιθανότατα σε κατάσταση εγκυμοσύνης. Μερικοί υποστηρίζουν πως πρόκειται για απεικόνιση θεότητας. Προέρχεται από το Πάζαρτζικ της Βουλγαρίας (4.500 π.Χ.)

Η κεραμική, αναπόσπαστο στοιχείο της καθημερινότητας του νεολιθικού ανθρώπου, γίνεται πεδίο καλλιτεχνικής έκφρασης, που εκπλήσσει με την ποικιλία χρωμάτων και διακοσμητικών ρυθμών και θεμάτων. Η εξαιρετική ποιότητα των νεολιθικών αγγείων οφείλεται στην ανάπτυξη της κεραμικής τεχνογνωσίας και της πυροτεχνολογίας (σύσταση πηλών και γαιωδών χρωμάτων, ψήσιμο). Η υφαντική και η καλαθοπλεκτική ευνοούν επίσης την καλλιτεχνική δημιουργία.

Κλειστό αγγείο με γραπτή παράσταση ζώων σε ζωφόρο στην κοιλιά του αγγείου και επαναλαμβανόμενα μοτίβα στη βάση και το άνω μέρος. Προδυναστική Αίγυπτος, περ. 4.000 π.Χ.

Με τον όρο κεραμική χαρακτηρίζουμε αποκλειστικά τα πήλινα ψημένα αγγεία. Ο εύπλαστος πηλός (υγρό αργιλώδες χώμα) απασχόλησε τον άνθρωπο τουλάχιστον από την Ανώτερη Παλαιολιθική (μάζες άψητου πηλού στο σπήλαιο της Θεόπετρας Θεσσαλίας). Οι προσπάθειές του να σταθεροποιήσει τη μορφή των σκευών που κατασκεύαζε από πηλό συνδέονται με την πυροτεχνολογία (ψήσιμο στη φωτιά), είναι μακροχρόνιες και ευοδώνονται στη διάρκεια της Νεολιθικής εποχής, αρχικά στην Εγγύς Ανατολή (αρχές 7ης χιλιετίας π.Χ.) και στη συνέχεια στην περιοχή του Αιγαίου (τέλη 7ης χιλιετίας π.Χ.).

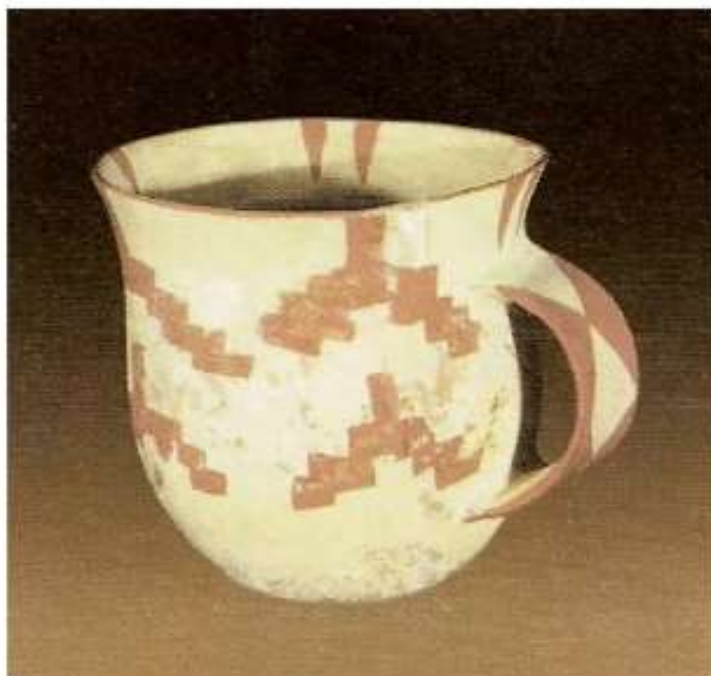
Πάνω: Κλειστό αγγείο με εγχάρκτη διακόσμηση από τη Συρία (Νεολιθικός πολιτισμός Γιαρμούκ, 6000 π.Χ.)

Αριστερά: Κωνικό αγγείο με γραπτή διακόσμηση στο σύνολο του σώματος (Νεολιθικό Ιράν, 4000 π.Χ.)

Από την Αρχαιότερη Νεολιθική (6500-5800 π.Χ.) εμφανίζονται τα πρώτα θαυμαστά δείγματα κεραμικών χειροποίητων αγγείων, μονόχρωμων ή στιλβωμένων, με εγχάρκτη, επιέστη αλλά και γραπτή διακόσμηση. Τα καλύτερα δείγματα γραπτής διακόσμησης προέρχονται όμως από τη Μέση Νεολιθική περίοδο. Μεγάλη ποικιλία κεραμικών ρυθμών, μονόχρωμων (γκρίζων, μαύρων) και γραπτών (π.χ. μαύρο χρώμα σε κόκκινη στιλβωμένη επιφάνεια) παρατηρείται ιδιαίτερα στη Θεσσαλία κατά τη Νεότερη Νεολιθική. Η κεραμική παραγωγή της Τελικής Νεολιθικής αποπνέει την τεχνογνωσία που κληροδοτήθηκε από τις προηγούμενες περιόδους.

Σφαιρικό αγγείο με γραπτή πολύχρωμη διακόσμηση.
Αριστούργημα κεραμικής από το Διμήνι Θεσσαλίας
Νεότερη Νεολιθική Ι (περ. 5300-4800 π.Χ.).

Κύπελλο από ερυθρό πηλό με βαθμιδωτά διακοσμητικά θέματα από ερυθρό πηλό στη στύβωμένη εξωτερική επιφάνεια. Προέρχεται από τη Τζανή Μαγούλα Θεσσαλίας, Μέση Νεολιθική (5800-5300 π.Χ.)

Η κεραμική τέχνη είναι πολύπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία που προϋποθέτει γνώσεις σε όλα της τα στάδια: επιλογή κατάλληλου πηλού, καθαρισμός (με το χέρι ή με κόσκινο) και ζύμωμα του πηλού με ή χωρίς προσμίξεις, πλάσιμο του αγγείου, στέγνωμα, επεξεργασία-διακόσμηση της επιφάνειας και ψήσιμο σε θερμοκρασία μέχρι 850-900ο C.

Παράγεται σε τοπικό επίπεδο, όπως δείχνει το εργαστήριο κεραμικής στο Σέσκλο και ο κεραμικός κλίβανος στο Διμήνι του Βόλου. Χρησιμοποιείται για την προετοιμασία (μαγειρικά σκεύη), την κατανάλωση (πιάτα-φιάλες, κουτάλια, κύπελλα) και την αποθήκευση (πιθάρια) της τροφής. Από τη Μέση Νεολιθική μερικά είδη γραπτής κεραμικής απαντούν σε μερικά μόνο νοικοκυριά (π.χ. Σέσκλο) ή αποτελούν ανταλλάξιμα προϊόντα.

Η κεραμική αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της καθημερινής ζωής του νεολιθικού ανθρώπου. Είναι εύθραυστη, γι' αυτό και η διάρκεια χρήσης της είναι περιορισμένη. Σπάει σε μικρά κομμάτια (όστρακα) που δεν ξαναχρησιμοποιούνται, για τούτο και αντιπροσωπεύει αποκλειστικά και μόνο τη χρονική περίοδο που κατασκευάστηκε και χρησιμοποιήθηκε. Αποτελεί σε κάθε ανασκαφή την πολυπληθέστερη κατηγορία ευρημάτων και είναι ο πλέον αξιόπιστος εκπρόσωπος της εποχής του στα χέρια των αρχαιολόγων. Είναι το πολιτιστικό στοιχείο στο οποίο αντνακλώνται οι οικονομικές, κοινωνικές και πνευματικές παράμετροι των κοινωνιών που το δημιούργησαν.

Κλειστό αγγείο με εγχάρκτη διακόσμηση από το Διμήνι. Νεώτερη Νεολιθική (περ. 5300-4500 π.Χ.)

Στη νότια Ελλάδα, και κυρίως στην Πελοπόννησο, επικρατεί μια νέα, ιδιόμορφη κεραμική κατηγορία, η λεγόμενη πρωτοβερνικωτή (Urfirnis). Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής καλύπτονται γενικά ή μερικά με μια ιδιαίτερη βαφή, η οποία μετά το ψήσιμο του αγγείου γίνεται καστανέρυθρη έως μελανή και αποκτά μια ξεχωριστή λάμψη. Με τη βαφή αυτή γράφονται επίσης και γραμμικά-γεωμετρικά σχέδια στην επιφάνεια των αγγείων (γραπτά Urfirnis). Παραλλαγή των γραπτών πρωτοβερνικωτών αγγείων είναι η μελανή γραπτή διακόσμηση στην ερυθρωπή επιφάνεια του αγγείου, που εντοπίζεται στη Φωκίδα και τη Βοιωτία.

Λέρνα. Κλειστό αγγείο με γραπτή διακόσμηση Urfirnis. Μέση Νεολιθική (περ. 5800-5300 π.Χ.).

Λέρνα. Αγγείο με γραπτή διακόσμηση Urfirnis. Μέση Νεολιθική (περ. 5800-5300 π.Χ.).

Ανάλογες είναι οι εξελίξεις στην κεραμική της ανατολικής Ευρώπης, τα σχήματα και τα σχέδια της οποίας συχνά ομοιάζουν αρκετά με εκείνα της θεσσαλικής πεδιάδας, συνήθως κατόπιν επίδρασης του αρχαιότερου θεσσαλικού πολιτισμού του Σέσκλου.

Πάνω: Γραπτή φιάλη από τον πολιτισμό Cucuteni της νεολιθικής Ρουμανίας.
Κάτω: Γραπτή φιάλη με παράσταση ζεύγους στο κέντρο κάτι που ίσως υποδηλώνει τελετουργική χρήση του σκεύους. Πολιτισμός Gumelnitza της Βουλγαρίας

Τα κοσμήματα από πηλό, λίθο, χρυσό ή ασήμι και πιθανότατα και οι σφραγίδες για την κόσμηση του σώματος εκφράζουν τη διάθεση για καλλωπισμό τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και σε εξαιρετικές περιπτώσεις (π.χ. τελετές θρησκευτικού χαρακτήρα, γιορτές για την πλούσια σοδειά). Κατά τις τελευταίες φάσεις της Νεολιθικής η χρήση κοσμημάτων από όστρεο σπονδύλου, καθώς και ασημένιων και χρυσών κοσμημάτων από λίγα μόνο μέλη της νεολιθικής κοινότητας, υποδηλώνει τις νέες κοινωνικές συνθήκες και τη διάθεση για προβολή του ατόμου. Τα κοσμήματα από πολύτιμα υλικά αποτελούν αντικείμενα κοινωνικού γοήτρου.

Χρυσά κτερίσματα (αντικείμενα που συνοδεύουν το νεκρό) σε έναν από τους τάφους της Βάρνας (Νεότερη Νεολιθική Βουλγαρίας, περ.4.000 π.Χ.). Οι τάφοι της Βάρνας προσέφεραν το διασημότερο σύνολο χρυσών αντικειμένων από τη Νεολιθική Ευρώπη, πριν δηλαδή τη συστηματική κατεργασία των μετάλλων κατά την Εποχή του Χαλκού. Πρόκειται βέβαια για μια *εξαιρέση κατά την εποχή αυτή*

Η διάθεση για καλλωπισμό του σώματος ώθησε τον άνθρωπο, ήδη από την Ανώτερη Παλαιολιθική, στην κατασκευή κοσμημάτων από οστά, δόντια ζώων και όστρεα. Κατά τη Νεολιθική εποχή σημειώνεται ευρεία χρήση ποικιλόμορφων κοσμημάτων, τα οποία δεν αποτελούν απλά στοιχεία προσωπικού καλλωπισμού αλλά εμπεριέχουν στοιχεία κοινωνικού συμβολισμού.

Σύνολο οστρέων τρυπημένων για χρήση ως περιδέραιο (κολιέ). Προέρχονται από τη Νεολιθική Μακεδονία. Παρότι τα όστρεα καθαυτά δεν έχουν υποστεί ιδιαίτερη καλλιτεχνική επεξεργασία, εντούτοις ως σύνολο αποτελούν μια αισθητική πρόταση, επομένως αποτελούν αντικείμενο τέχνης.

Στον ελληνικό χώρο τα κοσμήματα κατασκευάζονται από την Προκεραμική Νεολιθική, από λίθο, όστρεα, οστά ζώων και σπανιότερα από πηλό (όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή), ενώ κατά τη Νεότερη Νεολιθική και την Τελική Νεολιθική απαντούν, σε πολύ μικρό όμως ποσοστό, σε ασήμι και χρυσό. Η προτίμηση σε υλικά ανθεκτικά στο χρόνο, κυρίως λίθο, δείχνει τη σημασία που προσέδιδε ο νεολιθικός άνθρωπος στα προσωπικά του σύμβολα, που τον συνόδευαν στην καθημερινή αλλά και μετά θάνατον ζωή.

Χρυσό δακτυλίοσχημο περίπλοκο με τραπεζιόσχημο στέλεχος και μεγάλο κεντρικό άνοιγμα. Σπήλαιο Θεόπετρας Γρικάλων. Τελική Νεολιθική εποχή (4500-3300 π.Χ.).

027/40102127

Τα όστρεα που χρησιμοποιούνται ως κοσμήματα στη φυσική τους μορφή και χωρίς ιδιαίτερη επεξεργασία είναι η απλή αχιβάδα, η πεταλίδα, ο κώνος και όστρεα τύπου Dentalium και Cypraea.

Ο σπόνδυλος (Spondylus gaederopus Linne) αποτελεί κατά τη Νεότερη Νεολιθική πολύτιμο όστρεο, από το οποίο κατασκευάζονται βραχιόλια, περιάπτα που όμοιά τους διακινούνται στα Βαλκάνια και στην κεντρική Ευρώπη.

Κοσμήματα από τάφο στη Νεολιθική Δανία (περ.3500 π.Χ.)

Ιδιαίτερη θέση στην κοσμηματοτεχνία της Νεότερης και ιδιαίτερα της Τελικής Νεολιθικής κατέχουν τα ενώτια (σκουλαρίκια), περιδέραια, δακτυλιόσχημα ειδώλια-περίαπτα από ασήμι και χρυσό (Αλεπότρυπα Λιφού), τα χρυσά ταινιόσχημα ελάσματα (Αραβησσός Πέλλας, Νάξος). Τα κοσμήματα αυτά, μαζί με τα αντίστοιχα της Βάρνας θεωρούνται τα σημαντικότερα σύνολα στη Νεολιθική Ευρώπη.

Δεξιά: Χρυσά δακτυλιόσχημα περίαπτα από χρυσό έλασμα με μια ή δύο οπές ανάρτησης στο υψηλό συμφυές στέλεχος. Άγνωστη προέλευση (ανήκουν στο νεολιθικό θησαυρό των 53 χρυσών νεολιθικών κοσμημάτων που εντοπίστηκε και κατασχέθηκε από τις διοικητικές αρχές το 1997). Τελική Νεολιθική (περ. 4500-3300 π. Χ.). Αριστερά: Ασημένια κοσμήματα από τον ίδιο θησαυρό.

